

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ

PERSPECTIVES OF THE BORDER REGION'S FOOD INDUSTRY DEVELOPMENT

Антоніна ГОРДІЙЧУК,
кандидат економічних наук,
Луцький національний технічний університет

Antonina GORDIYCHUK,
PhD in Economics,
Lutsk National Technical University

Для ряду регіонів, які не відзначаються високим рівнем розвитку галузей важкої індустрії та не мають значного промислового потенціалу, стан харчової промисловості є системоутворюючим фактором для всього господарського комплексу. У період макроекономічної стабілізації (2000-2008 роки) саме розвиток харчової промисловості в регіонах аграрної спеціалізації створював левову частку нових робочих місць, нарощував експортний потенціал, сприяв розширенню потужностей у сільськогосподарському виробництві. Високий рівень інвестиційної привабливості більшості підприємств харчової промисловості сприяв припливу значних обсягів інвестиційних ресурсів у господарство регіону. Але світова фінансова криза 2008-2009 років призвела до згорання ділової активності на глобальних ринках продовольства, що звузило попит на продукцію харчової промисловості України і призвело до скорочення обсягів виробництва, несвоєчасного поповнення обігових коштів, вимушеного звільнення частини промислово-виробничого персоналу.

Проблеми розвитку харчової промисловості приділяється значна увага у працях вітчизняних і закордонних вчених [1-4]. Увага акцентується на нарощенні сировинних зон підприємств харчової промисловості, розбудові інфраструктури продовольчого ринку, впровадженні продуктивних та процесних інновацій в окремі підгалузі продовольчого комплексу, формуванні інтегрованих підприємницьких структур на базі переробних підприємств. Поза увагою залишаються окремі аспекти розвитку харчової промисловості прикордонних регіонів у посткризовий період.

На думку Д. Крисанова, важливими проблемами розвитку харчової промисловості є такі: організація власної мережі, спроможної забезпечити заготовлю виробленої аграрними підприємствами продовольчої сировини в достатніх обсягах; постійна конкуренція з боку інших подібних підприємств за розширення сировинних зон і прихильність агровиробників; організація своєчасного вивезення аграрної сировини на переробні потужності та випуск якісних і безпечних продуктів харчування; встановлення тісних взаємозв'язків з агровиробниками й безпосередня участь у вирішенні їхніх проблем; організація проведення інноваційно-технологічної модернізації виробничої бази та своєчасне забезпечення інноваційного процесу необхідними ресурсами тощо [3].

Суттєвим ризиком агропродовольчого розвитку є недостатньо висока якість багатьох видів вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції, що обмежує розвиток експортної діяльності й знижує конкурентоспроможність українського продовольства на внутрішньому ринку держави. Гострими питаннями сьогодення є введення Урядом України заборони на дотування з бюджету за-

купівель імпортової техніки для потреб АПК (що може негативно позначитися на виробничих процесах галузі з огляду на фактичну відсутність вітчизняних виробництв певних видів техніки), а також перспектива скасування експортного мита на насіння соняшнику (що може спричинити загострення ситуації в олійно-жировій підгалузі) [4].

Підприємства харчової промисловості стикаються з цілим комплексом проблем, які на мікрорівні не завжди можна позитивно вирішити без прямої участі держави. Водночас в окремих регіонах харчова промисловість має найбільш сприятливі передумови для розширеного відтворення у зв'язку з близькістю ринків інших країн, наявністю потужної сировинної бази, зацікавленістю стратегічних інвесторів у модернізації та реконструкції техніко-технологічної бази переробки сільськогосподарської сировини.

Цілями даної публікації є виявлення основних проблем розвитку харчової промисловості в сучасних умовах, дослідження основних тенденцій виробництва харчових продуктів у прикордонному регіоні, обґрунтування перспективних напрямів нарощення обсягів виробництва продовольства та збільшення експортних поставок.

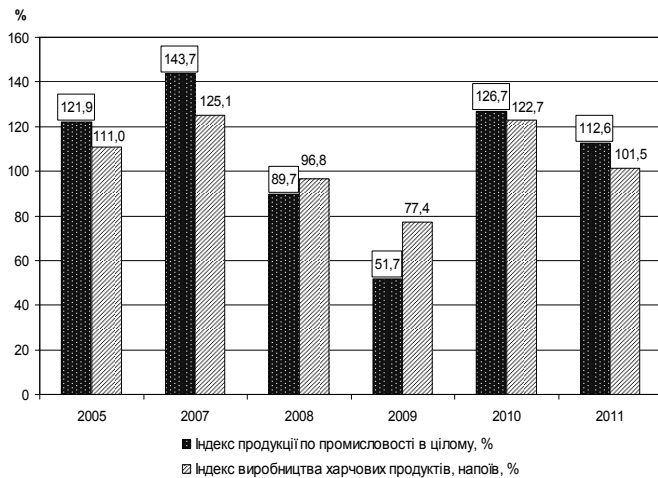
У Волинській області є значні передумови для повноцінного розвитку харчової промисловості. Це пояснюється тим, що в даному регіоні збереглася значною мірою виробничо-технологічна база переробки сільськогосподарської продукції, в останні роки почали активно формуватися сировинні зони виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції, відбувається розбудова логістичних центрів, іде нарощення експортного потенціалу. Харчова промисловість об'єктивно вважається базовою ланкою господарського комплексу даного регіону. Від розширеного відтворення її ресурсно-виробничого потенціалу залежить величина валового регіонального продукту, надходження до місцевих бюджетів та збільшення кількості робочих місць.

За період з 2005 по 2011 рік відбулися значні зміни в динаміці індексу виробництва харчових продуктів, напоїв. У першу чергу зміна обсягів виробництва харчових продуктів і напоїв пов'язана зі світовою економічною кризою, пік якої припав на 2008 та 2009 роки. У 2009 порівняно з 2008 обсяги виробництва харчових продуктів знизились на 22,6%, що пояснюється згоранням обсягів експорту продуктів переробки сільськогосподарської сировини внаслідок зниження ділової активності на світових ринках (рис. 1). Про значну залежність кон'юнктури на світових ринках та виробництва харчових продуктів в Україні свідчить той факт, що за період 2005-2007 років мало місце зростання індексу виробництва харчових продуктів. Враховуючи те, що на окремі види харчових продуктів існує нееластичний попит, а також деяке поживлення у світовій

У статті розглядаються проблеми розвитку харчової промисловості в посткризовий період. Аналізуються основні тенденції виробництва харчових продуктів та їх експорту підприємствами Волинської області. Обґрунтовуються пріоритетні напрями розвитку продовольчого підкомплексу регіону шляхом створення інтегрованих підприємницьких структур на базі підприємств харчової промисловості й виробників сільськогосподарської продукції. Пропонуються шляхи розбудови оптових продовольчих ринків і формування маркетингово-збутових систем.

The problems of the food industry in the post-crisis period are examined. The basic trends in food production and export enterprises in Volyn' region are analysed. We substantiated the priority areas of food sub complex of the region by creating integrated business structures based on the food industry and agricultural producers. Ways to development wholesale food markets and forming marketing and sales systems are offered.

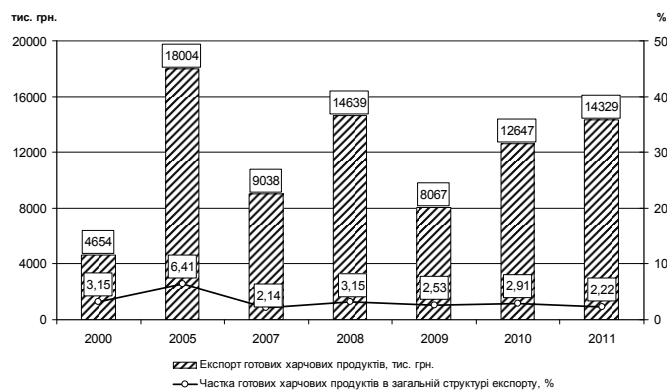
Рис. 1. Індекси продукції по промисловості в цілому та виробництва харчових продуктів

Складено за матеріалами Головного управління статистики у Волинській області.

Рис. 2. Динаміка експорту харчових продуктів та їх частки в загальній структурі експорту

(за матеріалами Головного управління статистики у Волинській області)

та національній економіці, у 2010 році порівняно з 2009 індекс виробництва харчових продуктів становив 122,7%.

На жаль, позитивна тенденція, яка мала місце у 2009-2010 роках, не збереглася повною мірою у 2011. Індекс виробництва харчових продуктів у цьому році становив лише 101,5%. Це пов'язано з тим, що поступовий вихід національного господарства з економічної кризи, в тому числі агропродовольчого підкомплексу, не отримав належного інвестиційного забезпечення, що не дало можливості забезпечити більш високі темпи зростання виробництва продукції продовольства.

Якщо порівнювати тенденції у динаміці індексу виробництва харчових продуктів та індексу продукції у промисловості в цілому, то спостерігається наступна залежність: в умовах економічної кризи 2008-2009 років обсяги продукції у промисловості зменшувалися більш інтенсивно, ніж у виробництві харчових продуктів та напоїв, що свідчить про значний запас міцності в галузях, які виробляють харчові продукти, та їх порівняно високу інвестиційну привабливість для вітчизняних та закордонних інвесторів.

У 2011 році порівняно з 2005 у Волинській області значно зменшилося виробництво охолодженої яловичини і телятини, мороженої яловичини і телятини, соків натуральних, масла вершкового, макаронних виробів, а також безалкогольних напоїв. Зменшення виробництва молокопродуктів пов'язано із «сирними» і «молочними» війнами з традиційними партнерами, що негативно відобразилось на динаміці виробництва цих продуктів і вплинуло на обсяги виробництва харчових продуктів у цілому. Натомість у 2011 році порівняно з 2005 значно зросло виробництво свіжої

охолодженої свинини (у 5 разів), ковбасних виробів, білого кристалічного цукру. Збільшення виробництва свинини пов'язане з поступовим відродженням тваринницької підгалузі внаслідок надання державою значної фінансової допомоги при будівництві сучасних тваринницьких комплексів. Виробництво ковбасних виробів зросло у зв'язку зі слабким імпортом навантаженням на м'ясосировину, яка надходить із Польщі та інших країн Європи. А збільшення виробництва білого кристалічного цукру пояснюється розширенням площ посівів цукрового буряка.

Враховуючи те, що Волинська область є транскордонним регіоном, має розгалужену мережу прикордонних шляхів, багато товаровиробників мають імідж надійних партнерів, вона має доволі сприятливі передумови для нарощення експорту харчових продуктів. У 2005 році порівняно з 2000 обсяг експорту готових харчових продуктів збільшився майже у 4 рази (рис. 2). Це пов'язано із закріпленням позитивних макроекономічних тенденцій, значними вливаннями іноземних інвестицій в агропродовольчий сектор, зростанням попиту на продукти переробки сільськогосподарської сировини у країнах близького та далекого зарубіжжя.

Однак у 2007 році порівняно з 2005 обсяги експорту готових харчових продуктів підприємствами Волинської області зменшилися майже у 2 рази. Це пояснюється зростанням внутрішнього споживання харчових продуктів унаслідок підвищення реальних доходів громадян та розширення потужностей у суміжних галузях. У 2008 році порівняно з 2007 більш ніж на 40% збільшились обсяги експорту готових харчових продуктів. У 2009 році порівняно з 2008 вже спостерігався обернений тренд (обсяги експорту впали більш ніж на 45%). Основною причиною такого падіння стало загострення світової фінансової кризи, яка призвела до згорання обсягів виробництва продукції у переважній кількості галузей реального сектора.

Починаючи з 2009 року (до 2011), експорт готових харчових продуктів підприємствами Волинської області невинно зростає. Так, у 2011 році порівняно з 2009 експорт готових харчових продуктів збільшився на 6,23 млн. грн. Це значною мірою пояснюється поступовим відновленням світової економіки, укріпленням позицій українських товаровиробників на традиційних для себе ринкових нішах, а також транснаціоналізацією продовольчого бізнесу в Україні. На жаль, після 2011 року «сирні» та «молочні» війни з найближчими сусідами знову призвели до згорання обсягів експорту даних видів продукції, які тривалий період користувалися підвищеним попитом як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Негативною тенденцією розвитку харчової промисловості Волинської області можна вважати зменшення частки готових харчових продуктів у загальній структурі експорту. Якщо у 2000 та 2005 роках частка готових харчових продуктів у загальній структурі експорту становила 3,15 та 6,41%, то у 2011 році вона знизилася до 2,22%. Зменшення частки готових харчових продуктів у загальній структурі експорту підприємств Волинської області свідчить про зростання частки експорту сировини та продуктів первинної переробки, що не сприяє створенню нових робочих місць та збільшенню виробництва продукції з високою часткою доданої вартості.

Однією з основних причин повільної модернізації харчової промисловості Волинської області є низький рівень концентрації інвестиційних ресурсів та недостатній рівень кооперування з безпосередніми виробниками сільськогосподарської продукції. Формування вертикально інтегрованих агропродовольчих об'єднань дає можливість знизити значний спектр трансакційних витрат, спростити взаємовідносини купівлі-продажу сировини, напівфабрикатів та готових виробів, збільшити фінансування інноваційних розробок. Інтеграція харчових підприємств з особистими селянськими господарствами та сільськогосподарськими підприємствами сприяє також розширенню товарного асортименту, збільшенню обсягів реалізації продукції, взаємній

підтримці вітчизняних товаровиробників і більш результативному вирішенню соціальних питань.

Більше того, інтегровані агропромислові об'єднання, що формуються з використанням переробними підприємствами оренди землі й майна у їх власників з метою продукування сільськогосподарської сировини, мають ряд переваг, які полягають у наступному: досягається органічне поєднання виробництва сільськогосподарської сировини та її переробки в єдиному агропродуктовому ланцюзі; забезпечується цілісність технологічного ланцюга з виробництва кінцевих продуктів – готових харчових продуктів; зменшується залежність переробних підприємств від виробників сільськогосподарської сировини; збільшуються можливості програмування кількісних і якісних показників виробництва сільськогосподарської сировини, що відповідають вимогам переробних підприємств [2].

Створення інтегрованих підприємницьких структур на базі виробників сільськогосподарської продукції та підприємств харчової промисловості дозволить зміцнити й збалансувати всі фази агропродуктового ланцюга, що унеможливить його поглинання транснаціональними корпораціями і в перспективі створить передумови для підвищення якості продукції, що виробляється, й масового впровадження інновацій як в управлінську діяльність, так і у виробничий процес.

Важливою складовою розширеного відтворення потенціалу харчової промисловості й підвищення рентабельності роботи підприємств даної галузі є формування оптових продовольчих ринків, що мають передбачати підтримку малих підприємств і особистих селянських господарств шляхом створення пунктів прийому сільськогосподарської продукції. Основною метою формування оптових продовольчих ринків є створення стабільних каналів збуту продукції переробним підприємствам, які характеризуються сезонністю виробництва й відзначаються невисокими обсягами виробництва продукції.

Необхідною умовою розбудови регіонального продовольчого ринку є формування інтегрованих маркетингово-збутових систем, які аналізують ринок, встановлюють конкурентні переваги місцевих підприємств і розробляють пропозиції щодо реалізації їх виробничих програм. Більше того, такі системи дозволяють коректувати розрахункову потребу підприємств харчової промисловості в сировині, напівфабрикатах, пакувальному матеріалі виходячи з аналізу ринків сировини, обладнання та технологій [1].

Маркетингово-збутові системи оптових продовольчих ринків у кінцевому підсумку дозволяють:

- скоротити втрати продукції та зменшити витрати в системі перерозподілу факторів виробництва;
- зменшити різницю між відпускною ціною на продукцію виробника і роздрібною ціною на неї;
- підвищити ефективність загальної системи матеріально-технічного постачання й перерозподілу продовольства в регіоні;
- розширити асортимент продуктів харчування і підвищити їх якість;
- забезпечити свободу вибору споживачів і можливості збільшення доходів виробників товарів.

ВИСНОВКИ

Відновлення потенціалу світової економіки та зростання населення планети у короткостроковій перспективі створять значні можливості для нарощення експортного потенціалу вітчизняних підприємств харчової промисловості. Останні події, пов'язані із загостренням відносин з країнами – традиційними споживачами української продукції продовольства доводять необхідність модернізації вітчизняної харчової промисловості на інноваційній основі, щоб увійти в нову фазу розвитку глобально продовольчого ринку зі значними конкурентними перевагами.

Для регіонів, де харчова промисловість є базовою ланкою господарського комплексу, необхідно створити умови для інтеграції

виробників сільськогосподарської продукції та переробних підприємств, що дозволить підвищити рівень інвестиційної спроможності та в кінцевому підсумку модернізувати техніко-технологічну базу виробництва продовольства. Регіональні органи влади (департаменти агропромислового розвитку) мають виступати ініціаторами формування оптових продовольчих ринків для полегшення продажу сільськогосподарської сировини дрібних і середніх виробників з метою розширення сировинної бази харчової промисловості відповідного регіону.

При оптових продовольчих ринках мають формуватися маркетингово-збутові системи, які прискорюватимуть процес купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, сприятимуть зниженню транзакційних витрат і формуватимуть логістичні центри зберігання й транспортування швидкопсувної та малотранспортабельної сільськогосподарської продукції.

CONCLUSIONS

Recovery potential of the global economy and world population growth in the short term will create significant opportunities for increase of export potential of local food businesses. Recent events related to worsening relations with the countries – traditional Ukrainian consumers of food products demonstrate the need for modernization of the domestic food industry for innovative basis to enter a new phase of the global food market with significant competitive advantages.

In areas where food processing is a basic element of the economic sector, it is necessary to create conditions for the integration of agricultural producers and processors which will help increase the level of investment capacity and eventually upgrade the technical and technological base of food production. Regional authorities (departments of agriculture) must initiate the formation of wholesale food markets to facilitate the sale of agricultural raw materials of small and medium-sized manufacturers to expand the resource base of the food industry of the region.

Marketing and sales systems have to be formed in wholesale food markets which will accelerate the process of buying and selling agricultural products, reduce transaction costs and form logistics centres of storage and transport of perishable agricultural products.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверьянова В. Ф. Развитие и регулирование инфраструктуры продовольственного рынка: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В. Ф. Аверьянова. – Санкт-Петербург, 2009. – 20 с.
2. Афендікова В. І. Проблеми формування інтеграційних зв'язків в АПК у сучасних умовах / В. І. Афендікова // Агросвіт. – 2009. – №2. – С. 24–28.
3. Крисанов Д. Ресурсозабезпечення переробно-харчового виробництва / Д. Крисанов // Економіст. – 2012. – №11. – С. 21–25.
4. Шубравська О. В. Агропродовольчий сектор в умовах кризи: основні тенденції та виклики розвитку / О. В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2009. – №3. – С. 99–110.